

Konserwacja skrzyni dębowej z okuciami żelaznymi

Krzysztof Wieczorek

Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”

W okresie od maja do grudnia 2016 roku w pracowni konserwatorskiej Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” gruntownym pracom konserwatorskim poddana została skrzynia dębowa, tzw. kłodowa, z okuciami żelaznymi, pochodząca ze zbiorów własnych. W kwietniu 1977 roku zabytek ten, zarejestrowany pod numerem inwentarzowym GPE-5262, w stanie daleko posuniętej destrukcji, został przekazany do Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” przez Muzeum w Gliwicach jako skrzynia z XVII wieku¹. Prace przy częściach drewnianych wykonali konserwatorzy: Paulina Chyłka i Małgorzata Książek (MGPE), a części metalowych – Piotr Sworzeń (Muzeum Śląskie).

Nieustalone było dotąd miejsce pochodzenia zabytku, jednak dzięki badaniom dendrochronologicznym i dużemu podobieństwu drewna skrzyni do tego, który został wykorzystany przy budowie kościoła w Gliwicach-Ostropie, pojawiły się pewne przypuszczenia. Na skrzyni nie odnaleziono żadnych inskrypcji czy sygnatur mogących wskazać na jej wykonawcę lub warsztat, w którym powstała. Przed rozpoczęciem prac konserwatorskich nie potwierdzono jednoznacznie czasu powstania obiektu, co było możliwe dopiero po przeprowadzeniu badań dendrochronologicznych.

■ 1 Dane z karty ewidencyjnej zabytku w Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”.

Zabytkowa skrzynia okuta jest blachami oraz taśmami żelaznymi i zamknięta wiekiem na zawiasach z zamkiem kowalskiej roboty. Jej korpus został wykonany z jednego kawałka drewna wyciętego z pełnego pnia dębu. Tego rodzaju konstrukcje nazywane są skrzyniami kładowymi. Jej długość wynosi 222 cm, wysokość 54 cm, a głębokość (szerokość) 58 cm. Nie jest i prawdopodobnie nigdy nie była wyposażona w podpórki czy nogi, stawiana była bezpośrednio na podłożu.

Części drewniane wykonane zostały techniką dłubania, dłutowania, ciosania, strugania, łupania i piłowania, a żelazne – w postaci blach, taśm, prętów, płaskowników i gwoździ – wykonano techniką kucia. Poszczególne elementy połączono techniką nitowania².

W przeszłości skrzynia była niewłaściwie naprawiana: sklejana i konserwowana przy użyciu fleków dębowych, kitów trocinowo-żywicznych i kleju epoksydowego. Od strony zewnętrznej pokryto ją preparatem olejnym, prawdopodobnie typu Kreozot. Drewniany korpus był w wielu miejscach zniszczony na skutek działalności owadów z gatunku kołat-

Fot. 1. Skrzynia dębowa z okuciami w stanie przed konserwacją

Źródło: Archiwum Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”, 2016 rok

■ 2 Archiwum Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” [dalej: AMGPE], P. Chyłka, M. Książek, Karta identyfikacyjna zabytku i dokumentacji – skrzynia dębowa kładowa z okuciami, nr inw. GPE-5262, Chorzów 2016; AMGPE, P. Sworzeń, Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich elementów okuć stalowych skrzyni drewnianej Muzeum Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie, nr inw. GPE-5262, Katowice 2016, s. 5–6.

Fot. 2. Powierzchnia wieka skrzyni po zdjęciu okuć żelaznych. Widoczne uszkodzenia spowodowane działaniem owadów i kontaktem żelaza z drewnem

Źródło: Archiwum Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”, 2016 rok

ków. Najbardziej uszkodziły one dno skrzyni, które najwyraźniej długo miało kontakt z wilgotnym podłożem, błotem i wodą. Przechowywanie jej w wilgotnym środowisku spowodowało także korozję stalowych okuć i zamka. Bezpośredni kontakt części żelaznych z wilgotnym drewnem dębowym spowodował zarówno rozkład drewna, jak i ułatwił procesy korozyjne zachodzące na okuciach i gwoździach mocujących³. Dokumentacja konserwatorska wykonanych w przeszłości prac nie zachowała się.

Prace konserwatorskie poprzedzono badaniami wilgotności drewna i stanu wewnętrznej struktury korpusu drewnianego skrzyni za pomocą wilgotnościomierza i rezystografu. Wykonano też uzupełniające badania dendrochronologiczne. Każdy etap prac dokumentowano fotograficznie, począwszy od wykonania zdjęć stanu zachowania skrzyni przed konserwacją.

Przy ekspozycji wykonane zostały następujące główne zabiegi konserwatorskie:

1. Oczyszczanie i odsalanie drewna przez wielokrotne okłady z waty celulozowej nasącanej odpowiednimi cieczami rozpuszczającymi zabrudzenia (metoda ekstrakcji).

■ 3 AMGPE, P. Sworzeń, Dokumentacja prac..., s. 6; więcej na temat wzajemnego wpływu żelaza i drewna na korozję tych materiałów: K. Wieczorek, *Konservacja skrzyni kładowej z okuciami żelaznymi – wpływ właściwości drewna i żelaza na trwałość obiektu jako kompozycji wielomateriałowej*, prezentacja podczas IV Sesji Konserwatorskiej, Chorzów – Zabrze, 8 grudnia 2016 r., materiał niepublikowany.

2. Demontaż elementów metalowych, starych kitów trocinowo-żywicznych i wadliwych fleków drewnianych.
3. Wyrównanie i wzmocnienie dna eksponatu żywicą poliuretanową nakładaną metodą „mokre w mokre”.
4. Wykonanie i zamontowanie fleka w rogu skrzyni z drewna dębowego sezonowanego o odpowiednim usłojeniu.
5. Uzupełnienie (do pierwotnej grubości) dna eksponatu sezonowanymi deskami dębowymi.
6. Uzupełnienie ubytków po gwoździach i dopasowanie wieka skrzyni.
7. Wzmocnienie struktury drewna wieka żywicą poliuretanową.
8. Wzmocnienie struktury drewna korpusu 5% roztworem Paraloidu B72 w ksylenie.
9. Wykonanie uzupełnień ubytków drewna kitami żywicznymi i scalenie kolorystyczne powierzchni skrzyni.
10. Konserwacja części metalowych wraz z dorobieniem brakujących elementów: blach, obręczy i gwoździ.
11. Zamontowanie elementów metalowych (po konserwacji) wraz z listwami dystansującymi pod obejmy metalowe⁴.

Fot. 3. Oczyszczanie i odsalanie korpusu skrzyni metodą ekstrakcji

Źródło: Archiwum Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”, 2016 rok

■ 4 AMGPE, P. Chyłka, M. Książek, Karta identyfikacyjna..., s. 1–2.

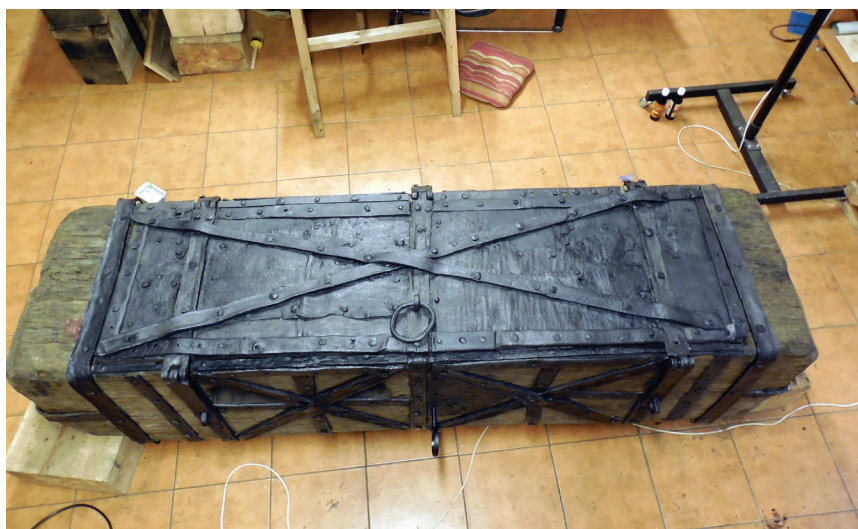
Fot. 4. Uformowany flek z drewna dębowego przed wklejeniem w narożnik skrzyni

Źródło: Archiwum Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”, 2016 rok

Fot. 5. Dno skrzyni po wstępnej obróbce i częściowym montażu okuć

Źródło: Archiwum Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”, 2016 rok

Fot. 6. Skrzynia po zamontowaniu okuć

Źródło: Archiwum Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”, 2016 rok

Jak już wspomniano, w ramach prac konserwatorskich wykonano badania dendrochronologiczne⁵ mające na celu uzyskanie odpowiedzi na

■ 5 Dendrochronologia jest metodą datowania drewna umożliwiającą bezpośrednie i dokładne określenie czasu powstania zabytków drewnianych. Celem analizy jest przyporządkowanie czasu powstania przyrostów rocznych badanej próbki drewna latom kalendarzowym. Metoda wykorzystuje biologiczne właściwości drewna polegające na tym, że następujące po sobie szerokości słoików (kolejnych przyrostów) równocześnie rosnących drzew tego samego gatunku w danym regionie klimatycznym są do siebie podobne. Dzięki licznie gromadzonym przez lata próbkom pochodzącym z różnych drzew z danego regionu, możliwe jest opracowanie chronologii wzorcowej. Badania dendrochronologiczne polegają na pobraniu próbek drewna z badanego obiektu, uczytnieniu słoików w przekroju poprzecznym przez odpowiednie spreparowanie próbki, pomiarze szerokości przyrostów rocznych i synchronizacji tego pomiaru z chronologiami wzorcowymi. Oprócz próbek w postaci odwiertów, wykonanych za pomocą świdra Presslera, do pomiaru może posłużyć też zdjęcie badanego elementu (jeżeli dobrze widoczny jest przekrój promieniowy drewna). Dendrochronologia pozwala ustalić rok ścinki drzewa, z którego pozyskano materiał do wykonania danego obiektu zabytkowego. Ostatni zewnętrzny pierścień w przekroju poprzecznym, zwany pierścieniem podkorowym, tworzy się w roku ścienia drzewa. Analiza pojedynczego przyrostu składającego się z drewna wczesnego i późnego (wiosennego i jesiennego) pozwala określić, czy drzewo ścięto pod koniec roku, czy też na wiosnę przed rozpoczęciem okresu wegetacji. Moment ścinki nie zawsze musi być równoznaczny z czasem obróbki drewna i jego użyciem. Niejednokrotnie drewno było sezonowane i dopiero po kilku latach trafiało na budowę lub do pracowni rzemieślnika. Na ogół jednak stosowano drewno świeżo ścięte, gdyż tylko takie można było stosunkowo łatwo obrabiać używanymi w przeszłości tradycyjnymi narzędziami, zob. A. Konieczny, *Zastosowanie dendrochronologii do datowania zabytków drewnianych w praktyce badawczej*, [w:] *Konserwacja drewna zabytkowego. Między teorią*

pytanie, z jakiego okresu może w rzeczywistości pochodzić skrzynia, którą datowano dotąd na obiekt pochodzący z XVII wieku.

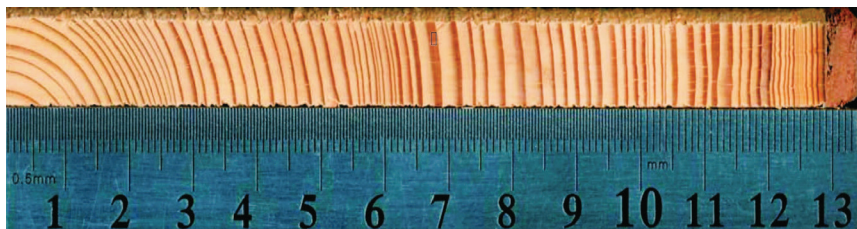
Fot. 7. Pobieranie próbki drewna do badań dendrochronologicznych

Źródło: Archiwum Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”, 2016 rok

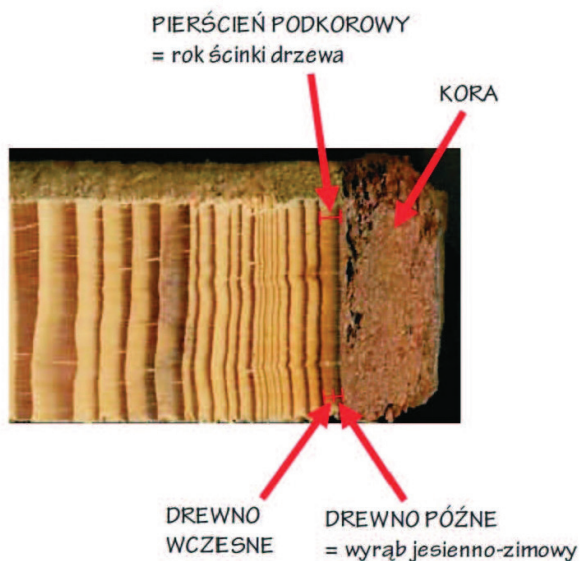
Fot. 8. Próbką drewna pobrana ze skrzyni (GPE-5262)

Źródło: Archiwum Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”, 2016 rok

Fot. 9. Przykład próbki drewna pobranej wiertłem rurowym (świder Presslera)

Fot. A. Konieczny, 2016 rok

Fot. 10. Końcówka próbki z całkowicie wykształconym pierścieniem podkorowym (*Waldkante*) i korą

Oprac. A. Konieczny, 2016 rok

Wyniki badań przeprowadzonych przez Aleksandra Koniecznego pozwalają stwierdzić, że drewno użyte do wykonania dębowej skrzyni kłódowej z Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie” pochodzi ze ścinki wykonanej najwcześniej w roku 1525, a sam eksponat można datować na 2. ćwierć XVI wieku⁶. Jednocześnie w ekspertyzie przywołane zostały wcześniejsze wyniki pomiarów usłojenia próbek pochodzących z drewnianej konstrukcji wieży kościoła pw. św. Jerzego w Gliwicach-Ostropie. Ponieważ usłojenie to wykazuje daleko idące podobieństwo do usłojenia drewna skrzyni z MGPE w Chorzowie można założyć, że drewno użyte do jej wykonania pochodziło z materiału zgromadzonego na remont wieży w świątyni w Ostropie. Przypuszczenie to może być poparte faktem, że w zakrystii tego kościoła przechowywana jest dębową skrzynia z okuciami żelaznymi o podobnych wymiarach i konstrukcji. Wstępna analiza tego obiektu i wyniki badań dendrochronologicznych eksponatu z MGPE w Chorzowie pozwalają przypuszczać, że podczas wznoszenia wieży kościoła w Ostropie z drewna używanego w czasie budowy powstały co najmniej dwie skrzynie o podobnych wymiarach i technice wykonania.

■ 6 AMGPE, A. Konieczny, Ekspertyza dendrochronologiczna, Chorzów, Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny”, Dębową skrzynia, GPE-5262, Toruń 2016.

nia. Skrzynia z Ostropy, chociaż wytworzona o wiele staranniej, wykazuje duże podobieństwo do przechowywanej w Chorzowie i jest wyjątkowo dobrze zachowana. Mimo że, podobnie jak ta druga, została uszkodzona przez włamywaczy, sprawia wrażenie, jakby nigdy nie opuszczała zakrystii kościoła. Przewidywane jest wykonanie badań dendrochronologicznych w celu potwierdzenia tezy o pochodzeniu obu skrzyń z kościoła w Gliwicach-Ostropie.

Fot. 11. Skrzynia dębowa z okuciami z zakrystii kościoła pw. św. Jerzego w Gliwicach-Ostropie

Fot. K. Wieczorek, 2016 rok

Obecnie dębowa skrzynia kładowa (z okuciami żelaznymi) z XVI wieku prezentowana jest na wystawie w Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”. Po roku przechowywania obiektu w sali ekspozycyjnej i stałym utrzymywaniu zwiększonej wilgotności w pomieszczeniu i bezpośrednio w pobliżu skrzyni, nie stwierdzono zmian i uszkodzeń w postaci spękań powierzchni drewna czy wykwitów korozji na żelaznych okuciach⁷.

■ 7 Wilgotność drewna skrzyni mierzona wilgotnościomierzem oporowym Laserliner Dampmaster 14 grudnia 2016 r. wynosiła od 7% do 9%, a wg pomiaru wykonanego 20 października 2017 r. od 9% do 12%. Pomiary wykonano w kilku miejscach na powierzchni i wewnątrz skrzyni.

Fot. 12. Skrzynia dębowa z MGPE w Chorzowie po konserwacji – wnętrze

Fot. A. Kreis, 2016 rok

Fot. 13. Skrzynia dębowa z MGPE w Chorzowie po konserwacji, na miejscu ekspozycji w Muzeum

Fot. A. Kreis, 2016 rok

Preservation of the Oak Chest with Ironwork Fittings

The following article discusses and illustrates the most important stages of restoration work performed on the 16-century log chest with ironwork fittings from the collection of the Museum “Upper Silesian Ethnographic Park in Chorzów”. Simultaneously to the preservation works, there was conducted a dendrochronological examination of the oak wood the chest is made of. The results of the examination proved that the chest originates from the second quarter of the 16th century, instead of the 17th century as it was thought earlier.

The measurements of the width of the growth-rings of the wood samples taken from the chest and the construction of the tower of St. George Church in the Ostropa District of Gliwice allowed to form the hypothesis that the chest belonging to the collection of the Museum “Upper Silesian Ethnographic Park in Chorzów” was made of wood collected for the construction of the tower of the mentioned above church. There is high likelihood that the almost twin-like chest, kept in the sacristy of the church in the Ostropa District of Gliwice, was also made of this material.